

Passage Rotterdam

1879 1940

HERMAN ROMER

Passage Rotterdam (1879-1940)

Voor Cock

PASSAGE ROTTERDAM (1879-1940)

HERMAN ROMER

Hilversum
Verloren
2023

Afbeelding op het omslag:
De Passage in Rotterdam, onbekende fotograaf (1890-1905),
WikiCommons.

© 2023 Herman Romer
Uitgeverij Verloren bv
Torenlaan 25
1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

ISBN 9789464550412

Omslagontwerp en opmaak: Rombus, Hilversum
Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

INHOUDSOPGAVE

Diepe emotie door een passage	7
De eerste passage in Europa	13
De locatie van de Passage	16
Bewoners opgetogen	27
De onderwereld	37
Provocaties in de Passage	42
Speelterrein voor de jeugd	48
Het spook van de Passage	52
Gangen met lege kamers	54
Winkels in de Passage	59
Een zaak waar muziek in zat	67
De eerste Pschorr	74
Heck's Popularis in de Passage	80
De ondergang van de Passage	85
Een anker van schoonheid	88

DIEPE EMOTIE DOOR EEN PASSAGE

De passages, de volledig of deels overdekte winkelcentra die we nu kennen, hebben een andere bouwstijl dan de overdekte glazen winkelpaleizen uit de negentiende eeuw.

De huidige Rotterdamse Beurstraverse, een verzonken straatdeel dat in de volksmond de Koopgoot is gedoopt, is heel anders van vorm dan de verwoeste Passage, die in 1879 in die stad gestalte kreeg en destijds als een juweel van een winkelgalerij grote aandacht trok.

In Nederland herinnert mij de Haagse Passage uit 1885 daaraan, hoewel ik die minder imposant vind dan de in omvang kleinere van weleer in de Maasstad. Waarschijnlijk omdat de winkelgalerij in Den Haag lager van bouw is en een kleine zijtak kent.

Beide passages zijn van de hand van de Rotterdamse architect Jan Christiaan van Wijk, die in 1882 ook een allang verdwenen winkelgalerij in Zandvoort ontwierp. Niet alleen de passage in deze badplaats gleed in de vergetelheid, ook die in Amsterdam. Van de vijf passages uit de negentiende eeuw die ons land ooit gekend heeft, bestaat alleen nog die in Den Haag.

Voor een studie van de passages had Van Wijk tevoren enige Europese steden bezocht, om daar die soortgelijke bouwwerken te bezichtigen. Hij schiep in 1890 verder de 23 herenhuizen aan het Koningin Emmaplein in het Scheepvaartkwartier in Rotterdam, sieraden van bouwwerken in de neorenaissance stijl. Het merendeel van deze luxueuze woonhuizen, oorspronkelijk bestemd voor de bovenlaag uit de scheepvaartwereld, werden tot niet zolang geleden veelal benut door kantoren. In een ervan huist uitgeverij Ad. Donker. Nu veranderen de fraaie panden weer gaandeweg in woonhuizen. Gelukkig zijn ze tijdens de bombardementen in de Tweede Wereldoorlog niet verloren gegaan.

Ook Schiedam verwierf in 1922 onder de architectuur van Pieter Sanders een kleinere passage, die in 1995 een uitbreiding onderging met de bouw van een nieuwe. De oorspronkelijke werd daarbij gerenoveerd. In de oude Passage was eens een bioscoop van de vermaarde Abraham Tuschinski gevestigd.

Nadat Architect Van Wijk de Passage ontworpen had, gaf hij eerst gestalte aan het Koningin Emmaplantsoen met zijn fraaie panden in Rotterdam.

Van de moderne koopcentra heeft tot dusver alleen Horton Plaza, die veelkleurige en feestelijk vormgegeven *shopping mall* van Jan Jorde in San Diego, mijn hart veroverd. Maar de herinnering aan de Passage in Rotterdam is daardoor voor mij niet verloren gegaan.

Integendeel, toen ik in 2013 door de binnenstad van Rome slenterde, stond ik onverwacht voor de Galleria Alberto Sordi, een overdekte winkel-passage uit de negentiende eeuw. Die met een fraai glazen dak begunstigde winkelstraat was geruime tijd verwaarloosd geweest, maar later in zijn oude staat teruggebracht.

Op slag reisde ik toen terug in de tijd naar mijn geboorte- en woonstad, en doemde weer in volle glorie dat kooppaleis onder de naam Passage, de eerste in ons land, in mijn geest op. Bij het zien van dat juweel van een gebouw in Rome, een plek van rust in het hier heel drukke centrum, beving me bij mijn herinnering een diepe emotie.

Het stadshart van Rotterdam had vóór het Duitse bombardement in 1940 een buitengewoon levendig karakter. De mensen kenden toen geen televisie, sommigen hadden, wegens de soms ontstellende armoe in de crisistijd, zelfs geen radio of grammofoon.

Soms fabriceerden ze, aan de hand van een door een omroep geleverd schema, met tweedehands gekochte onderdelen een radiotoestel in elkaar. Ook mijn werkloze vader ging hiertoe succesvol over. Maar meer opwindend of ontroerend vermaak beleefden de mensen meestal via een

goedkoop bioscoopkaartje of, zeker niet te onderschatten, onbetaald op straat in het centrum. Ondanks de werkloosheid en de schrijnende armoede was Rotterdam een heerlijke uitgaansstad.

Toen die misdadige verdeling van het stadshart plaatsvond, woonde ik in de Bernardinastraat, een kleine straat aan de rand van het toenmalige centrum, zowat gelegen op de plek waar zich nu de achterkant van het huidige stadsarchief bevindt. Onze straat liep parallel met de Hofdijk.

In die dagen was ik negen jaar oud, maar veel beelden van vóór 14 mei 1940, toen ons huis werd weggebombardeerd, kleven nog altijd aan mijn netvlies. Zo weet ik hoe mijn ouders met mij dikwijls naar de binnenstad wandelden, allereerst naar de westkant van de Coolsingel met onder meer het bruisende vertier van bioscopen en theaters, cafés en terrassen, 's avonds al vroeg overgoten door elkaar in uitbundigheid concurrerende lichtreclames, om daarna nabij het vroegere ziekenhuis over te steken naar de Passage, waarover straks meer.

Vandaar liepen wij dan over de Korte Hoogstraat naar de intieme Hoogstraat, hoger en smaller van bouw dan de huidige, niet alleen om etalages te bewonderen en de filmfoto's in de vitrines van de bioscopen, met hun boven de toegang bont geschilderde reclame-uitingen, maar vooral te genieten van het daar in die straat afspelende straattheater.

Coolsingel, gezien vanuit het zuiden, omstreeks 1933. Links op de voorgrond café-restaurant Caland. Rechts op de voorgrond de Passage. De Beurs van Koophandel was toen nog niet gebouwd. Foto: A. Jansen.

Net zoals op de Hoogstraat kon je op de Korte Hoogstraat op uitgaansdagen 'over de hoofden lopen'. Op de foto de Korte Hoogstraat vanuit het zuiden op Koninginnedag van 31 augustus 1921. Foto: F.H. van Dijk.

Het straattheater in het stadshart met die kostelijke toneeltjes van muzikanten en zangers, acrobaten en boeienkoningen, pindachinezen en stoepiers, kuitenprikkers en kwartjesvinders, maar ook verkopers van ballonnetjes, bossen bloemen en bosjes palingen, en niet te vergeten van warme kastanjes en berlinerbollen. Een bekende straatventer was er ook die van een stuk blikkenspeelgoed, dat hij eerst opwond en dan met de kreet 'mekaniek en beweegbaar' op de stoep liet rondrijden. Kortom, een totaalgebeuren van verrukkelijk variété, dat buiten de deuren van de vier bioscopen op de Hoogstraat niet minder hun ontspanning bood.

Voor een film in Asta op de Hoogstraat, een bioscoop in de volksmond geringschattend als 'het vlooientheater' aangeduid, mocht ik op zondagmiddag van mijn ouders een entreekaartje kopen. Daar genoot ik van het komische duo Laurel en Hardy of van cowboyhelden zoals Tom Mix. Die laatsten brachten mij de eerste regels bij van recht en wet, nobele beginzinnen die naderhand onder de Duitse bezettingsmacht zwaar aan betekenis zouden inboeten.

Mensen vonden dat je op uitgaansdagen op de Hoogstraat 'over de hoofden' kon lopen. 'Van Oostplein tot de Korte Hoogstraat en van de Korte Hoogstraat tot het Oostplein kolkte het heen en weer, tot de nacht

Hoogstraat. Gezien vanuit het westen, in maart 1931. Links de Westewagenstraat, rechts de net niet zichtbare Weezenstraat.

deze gracht van steeds vertier schoonveegde,* schreef Ben Stroman in het boek *Rotterdam*.

Geen wonder dat na de verdelging van het stadshart ouderen vaak met weemoed spraken over ‘de pantoffelparade’ op de Hoogstraat, die gisten-de drukte waar menigeen zijn toekomstige geliefde tegen het lijf liep. Zo maakten niet ver van de Passage ook mijn ouders kennis met elkaar op de Hoogstraat.

Elke keer voordat mijn ouders en ik als kind vroeger die slagader van de stad bereikten, bestegen wij eerst, nabij het Caland-monument op de Coolsingel, de trappen van de hoger gelegen Passage, het kooppaleis waarin de luxe artikelen doorgaans onze financiële draagkracht te boven gingen.

Desondanks hoefde die beperking mijn feestelijke gevoel om door die winkelgalerij te wandelen niet te dempen. Als joch raakte ik telkens weer in een staat van verrukking en werd ik bijkans betoverd door dat overdekte glazen winkelpaleis, speciaal als er vroeg de lichtjes aangloeiden en de

* Spelling en schrijfwijze van vroegere uitspraken, citaten en persorganen, zijn in het verhaal van de geschiedenis aangepast aan de huidige regels.

winkels een sfeervolle uitstraling schonken. Voor mij een onvergetelijke herinnering.

H.J.A. Hofland was in zijn jeugd niet minder getroffen door de Rotterdamse Passage, maar hij voegde daar iets aan toe. 'Alle passages, de passage als bouwwerk, de glazen kathedralen van de commercie, zijn voor kinderen misschien nog mooier dan voor mensen. Hoe indrukwekkend ze ook zijn, ze verlenen onder hun hoge dak tegelijkertijd een gevoel van geborgenheid, ze sluiten de geluiden op en ze wekken de rust van een windstille, wat bewolkte zomerdag' (NRC Handelsblad, 7-11-1986).

Die rust wilde in de Rotterdamse Passage niettemin weleens verstoord worden. Maar laat ik niet op de geschiedenis van deze winkelgalerij vooruitlopen.

DE EERSTE PASSAGE IN EUROPA

Lang was ik in twijfel aan dit boek te beginnen, maar na kennismaking met die prachtige Galleria Alberto Sordi, wilde ik toch de Passage in Rotterdam in de herinnering terugroepen. Waarschijnlijk als laatste werk dat ik aan mijn vooroorlogse stad zal wijden.

Voor ik echter de historie van dat glazen kooppaleis induik en u met herinneringen daaraan laat kennismaken, wil ik eerst iets vertellen over het ontstaan van de passages. Zoals u al eerder las, ontstonden deze historische en luxe winkelcentra in een aantal Europese steden, zoals in Parijs en Londen, Milaan en Brussel. Rotterdam was bepaald niet de eerste stad met een passage, een met glas overdekte winkelgalerij als verbinding tussen twee straten.

Waar was die dan wel? In Parijs, hoe kan het anders, waar in 1784 de passage bij het Palais Royal het licht zag. Deze, toen met een vormgeving van hout, had winkeltjes van een beter gehalte dan andere in die tijd. Eerder werden goederen overwegend op markten en niet in winkels aangeboden.

De eerste passages ontstonden eind achttiende eeuw in nauwe overdekte steegjes met enkele winkels, waarboven zich een halve etage voor bewoning of opslag bevond. De benaming passage duidt echter op een werk van allure, zodat niet elke doorgang hieronder gerubriceerd wordt. Een passage heeft pas die benaming als het om een met glas overdekte straat gaat met aan beide zijden winkels. En van welke kant je ook de winkelgalerij binnengaat, deze moet aan het eind uitkomen in een andere straat of een ander plein.

De oudste en nog bestaande Parijse passage met een glazen dak, is de uit 1798 daterende Passage du Caire, niet ver van de vroegere Hallen en in de buurt van lichte dames. Alleen kende deze smalle onderdoorgang, met zijn nu vele etalagepoppen en paspoppen, nooit de luxe uitstraling van naderhand andere passages.

Meer passages zouden 's avonds een dankbare locatie voor de verleidingskunsten van lichte vrouwen hebben betekend. Als ze verlaten waren werden ze plaatsen van verderf, zoals Louis-Ferdinand Céline in zijn

De oudste Parijse passage, de Passage du Caire, daterend uit 1798 en gelegen in een prostitutiebuurt.

roman *Mort á crédit* vastlegde. Céline, die in zijn jeugd in de armoedige Passage Choiseul moest verblijven, was hier even onbarmhartig over als over het menselijk bestaan in zijn meesterwerk *Voyage au bout de la nuit*.

In de negentiende eeuw concentreerden zich in de omgeving van de Passage du Caire drukkers, ambachtslieden en fabrikanten van strohoeden. Tegenwoordig is deze passage meer het domein van groothandels, te ontdekken in gangen die leiden naar de Place en de Rue de la Caire, de Rue Alexandrie en de Rue Saint-Denis.

Het merendeel van de passages in Parijs werden, dankzij de groei van de textielhandel, geschapen in de periode van 1822 tot 1837. IJzer en glas maakten het destijds mogelijk om

meer naar vernieuwing in de bouwkunst te streven. Die florerende textielhandel bevorderde op zijn beurt de omzet van modewinkels, die in de passages met hun glazen dak en marmeren vloer een welkom onderdak vonden.

In 1852 typeerde een gids van Parijs passages als ‘de lievelingsplek van wandelaars en rokers, het paradijs van alle mogelijke kleine métiers.’ De in die tijd moderne winkelgalerijen, waar de eerste gasverlichting op bruikbaarheid getest werd, ontstonden indirect door de aanleg van brede boulevards, waarvoor hele huizenblokken werden weg gemokerd.

De Franse stadsarchitect Georges-Eugène Haussmann was voor die drastische aanpak van Parijs verantwoordelijk. Hij had daartoe opdracht gekregen van Napoleon, die zich na de industriële revolutie een warm voorstander toonde van modernisering van de stad.

Nauwe straatjes en steegjes uit de middeleeuwen werden bij die ingreep van de kaart geveegd. Open riolen hoorden daarna tot het verleden. Vuil en andere smerigheid, afkomstig van het ouderwetse verkeer met ruiters, koetsen en vrachtrijtuigen, belaagden niet langer winkelende mensen. Ook konden ze onder de overkappingen van de passages, tot stand gekomen via investeerders, voortaan de weergoden ontglippen.

Bij de finale van de achttiende eeuw zag dicht bij het Louvre de eerste overkapte winkelgalerij het licht, Galerie du Palais Royal geheten. Deze overdekte gang, opengelaten aan de ene zijde en met winkels aan de andere kant, werd een trefpunt voor de hogere burgerij, van wie de tussen de arcades flanerende dames zich verlustigden aan bewonderende blikken.

De fotograaf Bart Dewaele raakte als student begin jaren tachtig van de vorige eeuw onder bekoring van de Passage Verdeau. 'Deze paradijzen voor kooplustigen en flaneurs inspireerden ook de negentiende-eeuwse utopisten en visionairs,' oordeelde hij in de Belgische krant *De Standaard* van 13 november 2004. Hij beriep zich op Karl Marx en Charles Fourier, die de met glas overdekte passages filosofisch als een imaginaire 'nieuwe wereld' beschouwden, een droomwereld als een leefgemeenschap in miniatuur.

Verder noemde hij de Duitse filosoof Walter Benjamin, die de passages een logica van uitersten vond. Ze weerspiegelden in diens ogen een tegenstelling tussen stad en landschap, interieur en exterieur, rationaliteit en mythe, kapitalisme en utopisme. Benjamin achtte de passages in Parijs van de hoogste betekenis voor de architectuur uit de negentiende eeuw.

De meeste passages of galleries, alleen toegankelijk voor voetgangers, ontstonden in levendige buurten met theaters en horecazaken, wat klandizie van de winkels met een dikwijls bijzonder assortiment aanzog. Van de ooit honderd passages, voorlopers van de moderne warenhuizen, resteren er tegenwoordig twintig, uiteenlopend van karakter. Nagenoeg alle van dat soort winkelgalerijen in Europa worden, zoals ooit in de Rotterdamse Passage, door mensen bewoond.

Onder de passages die niet verdwenen zijn, verkeren er een aantal in vervallen toestand, maar zijn andere daarentegen fraai gerestaureerd. De nu meest populaire is de Galerie Vivienne, gelegen aan de Rue des Petits-Champs.

De belangenvereniging van passages en galleries in Parijs heeft er goed oog voor, dat passages speciaal toeristen kunnen bekoren, tipte freelance journalist Frank Renout. Vandaar dat zij wandelingen langs en door een drietal van die overdekte straten, verschillend van karakter, heeft uitgezet. Wandelroutes die niet ver van elkaar verwijderd liggen en meestal de mooiste passages laten zien.

Het kooppaleis, onder de naam **Passage**, was bij de totstandkoming gelegen tussen de Korte Hoogstraat en de toenmalige Coolvest. Voordat het pand op 15 oktober 1879 in Rotterdam werd geopend, was de verwachting onder de bevolking niet bepaald hooggespannen. Het pessimisme was lange tijd niet van de lucht, maar die stemming sloeg snel om na bezichtiging van de nieuwe aanwinst. De Rotterdammers, destijds niet verwend met veel schoonheid in hun stad, waren rondit opgetogen.

Bij al het verdriet over de verwoesting van het oude Rotterdam tijdens de Tweede Wereldoorlog, was die over het verlies van de Passage niet het minste. Vandaar dit rijk geïllustreerde boek met tal van herinneringen en anekdotes.

HERMAN ROMER publiceerde zowel romans, verhalen en gedichten, als historische non-fictie werken. Zijn debuut was de novelle *De nachtegale zingen niet meer* in 1965. Zijn dichtbundel *Voor de liefhebbers* werd bekroond met de Anna Blamanprijs (1971). Voor zijn historische oeuvre werd hij in 2004 onderscheiden met de Laurenspenning van Rotterdam. Tot dusver liet de auteur ruim vijftig werken het licht zien.

